

3. Η ελληνική μετανάστευση στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία Γερμανίας (ΟΔΓ)

Η μεταναστευτική κίνηση προς την ΟΔΓ καθοριζόταν από τη μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας υπογραφέισα σύμβαση (το 1960) σχετικά με την αποστολή εργατικής δύναμης, αλλά κυρίως από τη ζήτηση αλλοδαπού εργατικού δυναμικού. Η εισαγωγή αλλοδαπών εργατών, που απασχολούνται στη γερμανική αναπτυσσόμενη βιομηχανία, έχει συνδεθεί με την ιστορία της Γερμανίας, ιδιαίτερα μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο. Ήδη από τις αρχές του αιώνα, ο αριθμός των ξένων εργατών ανέρχεται στο 1.342.294 με καταγωγή κυρίως από Ρωσία, Ολλανδία, Αυστροουγγαρία και Ιταλία. Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, οι αλλοδαποί αυξάνονται στα 8 εκατομμύρια, προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες σε εργατικό δυναμικό της γερμανικής βιομηχανίας. Ακολουθούν οι υπογραφές συμβάσεων μεταξύ Γερμανίας και περιφερειακών μη αναπτυγμένων χωρών (Ιταλία, Ισπανία, Μαρόκο, Τουρκία, Πορτογαλία, Ελλάδα) μετατρέποντάς την σε καθαρά μεταναστευτική χώρα (Καζάκος, 1995, 110). Ενδεικτικό είναι ότι το 1969 το 44% όλων των ξένων εργατών στη Γερμανία έχουν προσληφθεί με κρατικές συμβάσεις (Βεντούρα, 1994, 31).

Η ίδια η ΟΔΓ, αρνούμενη κατηγορηματικά τον χαρακτηρισμό «μεταναστευτική χώρα» και προσπαθώντας να προφυλάξει την οικονομική, κοινωνική και πολιτική της σταθερότητα χαρακτηρίζει τους «εισαγόμενους» εργάτες ως «φιλοξενούμενους εργάτες» (Gastarbeiter).

Από την ανέγερση του Τείχους του Βερολίνου (1961) και την συνακόλουθη αδυναμία της ΟΔΓ να εξοπλίσει την υπό ραγδαία ανάπτυξη βιομηχανία της με φθινό εργατικό προσωπικό, η μετανάστευση λαμβάνει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Ο έλεγχος σταδιακά αρχίζει να γίνεται αυστηρότερος επιτρέποντας τη μετανάστευση προς τη χώρα σε άτομα που πληρούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Το 1965 ψηφίζεται νόμος ανασταλτικός ως προς την κατοχή άδειας παραμονής και εργασίας κυρίως, όμως, ως προς την εθνικότητα. Το 1973 τίθεται πλέον ως άμεσος στόχος ο περιορισμός της εισροής μεταναστών με την ταυτόχρονη διατήρηση του αναγκαίου εργατικού δυναμικού. Αποδεικτικό στοιχείο ότι η Γερμανία δεν εγκλείει στους κόλπους της μετανάστες είναι ο χαρακτηρισμός που αποδίδεται στους ξένους που διαμένουν στα εδάφη της και που, κατά την επίσημη ορολογία, αποκαλούνται μειονότητες ή εθνικές ομάδες. Επίσης, τα συμβόλαια που υπογράφονται είναι ετήσια, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα αυξομείωσης του εργατικού προσωπικού ανάλογα με τις ανάγκες της οικονομίας. Εξάλλου, με βάση την σύμβαση της 30/3/1960 μεταξύ Ελλάδας – Γερμανίας (άρθρ. 18) προβλέπεται ότι το ελληνικό κράτος άτυπα θα προσλαμβάνει τους εργάτες που προέρχονται από τη Γερμανία και επιστρέφουν στην Ελλάδα (Δαμανάκης, 1987, 29).

Για μεγάλο χρονικό διάστημα η μεταναστευτική πολιτική της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας εστίαστηκε στη στράτευση εργατών από άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ουσιαστικά, οι υπόλοιπες κατεστραμμένες από τον πόλεμο χώρες ήταν αναγκασμένες να συμβάλλουν σ' αυτό που ονομάστηκε «οικονομικό θαύμα» της δεκαετίας του '50 στη Γερμανία, στέλνοντας εργατικό δυναμικό για την ενίσχυση της γερμανικής βιομηχανίας. Η κινητοποίηση μηχανισμού από οργανώσεις και υπηρεσίες με σκοπό

την εισαγωγή εργατών ιδιαίτερα από τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, αλλά και από ολόκληρη τη Μεσόγειο, είχε ως αποτέλεσμα την υπογραφή μιας σειράς συμφωνιών προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός. Πρωταρχικά υπογράφηκε συμφωνία με την Ιταλία (1956) για την αποστολή εργατικού δυναμικού, ακολούθησε η Ισπανία (1960), η Ελλάδα (1960), η Τουρκία (1961), το Μαρόκο (1963), η Πορτογαλία (1964), η Τυνησία (1965), η Γιουγκοσλαβία (1968).

Η μεγάλη επένδυση κεφαλαίου στη γερμανική βιομηχανία είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί ο βιομηχανικός τομέας κατά 20% μετά το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου, αλλά και να αυξηθεί ο μεταναστευτικός πληθυσμός της κατά 13 εκατομμύρια (Blaschke, 1993, 363-6).

Μετά την οικονομική κρίση του 1973 σημειώνεται μια αλλαγή στη γερμανική μεταναστευτική πολιτική, η οποία επικεντρώνεται στον έλεγχο και τη ρύθμιση της ροής μεταναστών, ώστε να αποφευχθεί η παρουσία ακόμα περισσότερων αλλοδαπών στα γερμανικά εδάφη. Γενικότερα, η εξέλιξη της μετανάστευσης προς την ΟΔΓ ακολούθησε τρεις διαδοχικές φάσεις: ανάμεσα στο 1955-1973 η πολιτική της στρατολόγησης, η οποία ουσιαστικά προετοίμασε τον δρόμο και δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ύπαρξη εθνοτικών μειονοτήτων στην ΟΔΓ μετά το 1973, όπου τα μέλη των οικογενειών συνενώνονται και παράλληλα με τους συγγενείς των μεταναστών μετακινούνταν επίσης κληρικοί, δάσκαλοι, των οποίων η μετανάστευση υποστηριζόταν εν μέρει από τις γερμανικές αρχές, κατά την τρίτη φάση οι συγγενείς που μεταναστεύουν βοηθούν στη δημιουργία ομάδων (Blaschke, 1993, 366).

Κατά τη δεκαετία του 1980 διαφοροποιείται το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Γερμανία με την ύπαρξη πολλών χιλιάδων μεταναστών που ζητούσαν άσυλο. Κυρίως κατά το 1983-97 η Δ. Γερμανία (από το 1990 Ενωμένη Γερμανία) είχε το μεγαλύτερο αριθμό αιτήσεων για άσυλο σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Από τα 4,8 εκατ. αιτήσεις που συμπληρώθηκαν αυτή την περίοδο, το 48% ή τα 2,3 εκατ. έγιναν προς τη Γερμανία. Το γεγονός ότι ο βασικός γερμανικός νόμος εξασφάλιζε το δικαίωμα να ζητηθεί άσυλο, ευθυνόταν σε μεγάλο βαθμό για την επιλογή της Γερμανίας από τα άτομα που χρειάζονταν προστασία. Την 1η Ιουλίου 1993 θεσπίστηκε νόμος για την μείωση των ασύλων αυτών, που είχε ως αποτέλεσμα από τις 322.800 αιτήσεις το 1993, να μειωθούν στις 127.200 το 1994 (Zlotnik, 1994, 442).

Ενισχυτικός παράγοντας στην επιλογή της Γερμανίας ως χώρας εγκατάστασης Ελλήνων είναι η γεωγραφική της εγγύτητα με το μητροπολιτικό – εθνικό κέντρο, την Ελλάδα. Στο μετακινούμενο πληθυσμό, η ιδέα της εγκατάστασης σε μια χώρα συνοδεύεται ταυτόχρονα και από την ιδέα της παλιννόστησης στην πατρίδα. Η προσωρινότητα διαμονής και εργασίας δεν ενυπάρχει μόνο στα συμβόλαια που υπογράφονται με τις γερμανικές εταιρείες, αλλά κυριαρχεί σαν πρόθεση και κινητήρια δύναμη στους μετανάστες. Η απόφαση για μετανάστευση συνδέεται με την καλύτερευση της οικονομικής κατάστασης το συντομότερο δυνατό. Άρα, η επιλογή χώρας πλησίον του εθνικού κέντρου με προσφορά εργασίας και κατ' επέκταση και οικονομική ανόρθωση, εξυπηρετεί τον Έλληνα μετανάστη και την επικείμενη επιστροφή του.

Πληθυσμιακή εξέλιξη Ελλήνων στην ΟΔΓ	
1971	260.900
1973	407.614
1975	390.455
1977	328.465
1979	286.803
1981	299.300
1983	292.349
1985	280.614
1987	256.396
1989	293.649
1991	336.893

Πηγή: ΥΠΠΕ, Ο Ελληνισμός του Εξωτερικού, 1987, 144

Η ελληνογερμανική συμφωνία που υπογράφεται στις 30.3.1960 δημιουργεί το θεσμικό πλαίσιο και παρέχει στο ελληνικό Υπουργείο Εργασίας τη δυνατότητα να μεσολαβεί στην υπογραφή συμβάσεων ανάμεσα στους Έλληνες μετανάστες και στις γερμανικές εταιρείες. Το γεγονός αυτό δηλώνει ότι η μετανάστευση είναι πολιτικά ελεγχόμενη από τις δυο χώρες παρόλο που, όπως θα δούμε παρακάτω, η Ελλάδα υπογράφει το άρθρο 18 της σύμβασης και δεσμεύεται για επαναπρόσληψη των μεταναστών που παλιννοστούν. Οι διακρατικές συμφωνίες δεν καθορίζουν τον αριθμό των μεταναστών και τη χρονική διάρκεια του συμβολαίου εργασίας, αλλά ταυτόχρονα καθορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μεταναστών.

Ο συσχετισμός μεταξύ ανδρών και γυναικών που μεταναστεύουν προς την ΟΔΓ παρουσιάζει ποσοστό ανδρικής αποδημίας διπλάσιο απ' αυτό του γυναικείου πληθυσμού. Σταδιακά, όμως, η ανισότητα μειώνεται, τα ποσοστά αλλάζουν για να καταλήξουν το 1972, το 43% του μετακινούμενου πληθυσμού να είναι γυναίκες. Η διαμορφωθείσα κατάσταση αιτιολογείται αν ληφθεί υπόψη αφενός η ζήτηση ανδρικού εργατικού δυναμικού και αφετέρου η ανασφάλεια που προέκυπτε από τη μετανάστευση αναφορικά με την επαγγελματική αποκατάσταση γεγονός που δεν επέτρεπε τη μετακίνηση ολόκληρης της οικογένειας (Πατινιώτης, 1990, 212). Ανασταλτικός παράγοντας μπορεί να θεωρηθεί ο χαρακτήρας της γυναικείας μετανάστευσης, η οποία είναι κατεξοχήν εξαρτημένη μετανάστευση. Πρώτα, δηλαδή, μεταναστεύει ο άνδρας της οικογένειας και όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν μετακινείται η υπόλοιπη οικογένεια προκειμένου να συγκεντρωθεί σε μια εστία και να ενταχθεί στην παραγωγική διαδικασία ακόμα και η ανειδίκευτη / ανεπάργελτη νοικοκυρά. Το επίπεδο αμοιβής, εξάλλου, της μετανάστριας είναι υψηλότερο από αυτό του άνδρα και συμβάλει στην επιθυμία απασχόλησης στο εξωτερικό. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την προπολεμική μετανάστευση η συμμετοχή της Ελληνίδας υπήρξε περιορισμένη αλλά και ο ρόλος της περιθωριακός ως ανύπαρκτος στην απασχόληση.

Το μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών που μετακινήθηκαν προς την Δ. Γερμανία σύμφωνα με έρευνα του ΟΟΣΑ διαφαίνεται ότι ήταν υψηλότερο και με μικρότερο ποσοστό αγραμμάτων τόσο σε σχέση με τον υπόλοιπο μη μετακινούμενο ντόπιο πληθυσμό,

όσο και με τους μετανάστες άλλων χωρών. Εξάλλου έρευνα της ΕΣΥΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι: α. το 50% αυτών των μεταναστών είχε απολυτήριο Γυμνασίου, β. χαμηλότερο ποσοστό μετανάστευσης διαπιστώνεται στους αναλφάβητους και γ. η μετανάστευση ερήμωσε τις αγροτικές περιοχές από μορφωμένα άτομα (Έμκε –Πουλοπούλου, 1986, 108). Το μορφωτικό επίπεδο, όμως, των γυναικών τροποποιεί τα ποσοστά, αφού είναι χαμηλότερο από αυτό των ανδρών.

3.1 Διαδικασίες ένταξης των Ελλήνων στη Γερμανία

Η προσαρμογή των μεταναστών στο περιβάλλον της χώρας υποδοχής και η ένταξή τους στις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές δομές ενεργοποιεί μηχανισμούς και στα δυο εμπλεκόμενα μέρη. Από την πλευρά τους, οι πρώτοι μετανάστες, έχοντας σχεδιάσει μια προσωρινή, περιορισμένη διάρκεια, αλλά, ταυτόχρονα, επικερδή εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής αναζητούν διεξόδους και τρόπους πλουτισμού, κοινωνικής εξέλιξης και αποδοχής. Η προσπάθεια αυτή διαφαίνεται από τον ρόλο που αποδίδουν, ιδιαίτερα οι Έλληνες, στην εκπαίδευση των παιδιών τους, γεγονός που οδηγεί σε κοινωνική κινητικότητα. Η Γερμανία, ως χώρα υποδοχής, αρνείται το χαρακτηρισμό της ως μεταναστευτική χώρα εστιάζοντας την πολιτική αντιμετώπιση της πληθώρας μεταναστών στο έδαφός της - αρχικά τουλάχιστον - στη λήψη μέτρων και στην αναζήτηση πρακτικών εξαρτώμενων από τις ανάγκες της αγοράς εργασίας σε ανθρώπινο δυναμικό. Σταδιακά, με την αύξηση του χρόνου παραμονής των μεταναστών πέρα από τον αρχικό σχεδιασμό και τη μετατροπή του συναισθήματος της προσωρινότητας σε αυτό της μονιμότερης παραμονής, παρά την ύπαρξη ενισχυτικών για την παλιννόστηση προγραμμάτων, η γερμανική μεταναστευτική πολιτική μεταλλάσσεται και επικεντρώνεται στην ενσωμάτωση του αλλοδαπού πληθυσμού. Ακολουθώντας τα μοντέλα ενσωμάτωσης των υπερέπόντων - κυρίως - χωρών.

Η εργασιακή και κοινωνική θέση των μεταναστών εξαρτώνται από την οικονομική συγκυρία κατά τη στιγμή της μετανάστευσης σε κρατικό και τοπικό επίπεδο, από τις ευκαιρίες που παρέχει η συγκεκριμένη περιοχή εγκατάστασης (Βεντούρα, 1997, 56). Η ένταξη εξάλλου των μεταναστών στην κοινωνία της χώρας υποδοχής πραγματοποιείται γεωγραφικά και επαγγελματικά, σε τοπικό επίπεδο και στην εργατική τάξη. Η ένταξη μιας εθνικής ομάδας στην κοινωνία της χώρας υποδοχής είναι απαραίτητο να μελετηθεί λαμβάνοντας υπόψη το συνολικό κοινωνικό χώρο, αλλά και την θέση των υπόλοιπων κοινωνικών και εθνικών ομάδων που ζουν στην ίδια κοινωνία.

Η ενσωμάτωση της πρώτης γενιάς μεταναστών είναι μερική και επικεντρώνεται κυρίως στην επαγγελματική και οικονομική τους ένταξη. Σταδιακά ενσωματώνονται στα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα, συνεπικουρούμενοι από την πολιτική ενσωμάτωσης ή αφομοίωσης που ακολουθεί η χώρα υποδοχής. Αντίθετα, η δεύτερη γενιά μεταναστών ακολουθεί αντίστροφη πορεία ένταξης από αυτή της πρώτης γενιάς. Η κοινωνικοποίηση που δέχονται τα παιδιά των πρώτων μεταναστών συντελείται σε ένα διπολιτισμικό - διγλωσσικό περιβάλλον, το οποίο τα εντάσσει πρωταρχικά στις πολιτισμικές και κοινωνικές δομές της χώρας υποδοχής και αργότερα στις επαγγελματικές και οικονομικές.

Η οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική, μορφωτική προέλευση⁵ των Ελλήνων μεταναστών δεν τους επιτρέπει την πλήρη ενσωμάτωσή τους στα νέα κοινωνικοπολιτικά δεδομένα, στερώντας τους ταυτόχρονα τη δυνατότητα νομικής, επαγγελματικής και οικονομικής εξίσωσης με το ντόπιο πληθυσμό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να παραμένουν καθόλη τη διάρκεια παραμονής τους στην αλλοδαπή χώρα σταθερά προσανατολισμένοι προς μια πιθανή επιστροφή, η οποία λειτουργούσε ανασταλτικά στην ατομική και συλλογική τους εξέλιξη ως μειονότητα.

Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ ντόπιων και ξένων είναι μεγάλες στερώνοντας από τους μετανάστες οποιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα, δικαίωμα ψήφου, εγγραφή σε πολιτικά κόμματα και γενικότερα την ενεργή συμμετοχή και ανάμιξη πέρα από την προδιαγεγραμμένη πολιτική της χώρας υποδοχής. Η έλλειψη νομικής, επαγγελματικής, κοινωνικής και πολιτικής εξίσωσης των αλλοδαπών συνεπάγεται, επίσης, την έλλειψη πλαισίου και κατάλληλης υποδομής που θα εξουδετέρωνε την ανασφάλεια και αβεβαιότητα των μεταναστών.

Η ένταξή τους είναι μερική και επικεντρώνεται κυρίως στην οικονομική προσαρμογή στις συνθήκες της χώρας υποδοχής. Κατέχουν, όμως, κατώτερες κοινωνικο-οικονομικά θέσεις εξαιτίας του ότι στερούνται οποιαδήποτε εξειδίκευση και τεχνική κατάρτιση και ότι η επαγγελματική κινητικότητα δεν περιλαμβάνεται στους στόχους του μετανάστη (Μουσούρου, 1991, 64).

3.2 Επαγγελματική και οικονομική ένταξη μεταναστών

Η εργασία είναι ο κύριος άξονας γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η οικονομική μετανάστευση. Οι θέσεις εργασίας που αναζητούνται από τη χώρα υποδοχής καθορίζουν την εισροή εργατικού δυναμικού, το οποίο καλείται να καλύψει τις ελλείψεις στους τομείς που αρνούνται να στελεχώσουν οι ντόπιες εργατικές δυνάμεις.

Η εργασιακή θέση και σχέση των μεταναστών εξαρτάται από την οικονομική συγκυρία τη στιγμή της μετανάστευσης και τις επιταγές της αγοράς εργασίας. Συχνό είναι το φαινόμενο άτομα ίδιας εθνικής καταγωγής και προέλευσης να συγκεντρώνονται και να συνωστίζονται σε συγκεκριμένους τομείς εργασίας. Αυτό συμβαίνει επειδή το οικογενειακό δίκτυο – όπως ήδη αναφέρθηκε - λειτουργεί ως πόλος έλξης και συσπείρωσης των μεταναστών προσδιορίζοντας την επαγγελματική αποκατάσταση, αλλά και την κοινωνική τους ένταξη. Η επαγγελματική επιλογή υπόκειται σε ένα περίπλοκο σύστημα διαφοροποίησης και ιεράρχησης με βάση την εθνική καταγωγή. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα αφενός να προσδιορίζονται και να περιορίζονται οι δυνατότητες απασχόλησης σε συγκεκριμένους τομείς, και αφετέρου να μονοπωλούνται αυτοί οι τομείς από συγκεκριμένες εθνικές ομάδες.

Η δυνατότητα επαγγελματικής ανόδου σχεδόν δεν υφίσταται για τους Έλληνες εργάτες, αφού στην πλειοψηφία τους και σε σχέση με άλλες εθνικότητες είναι ειδικευμένοι και εκπαιδευμένοι σε μεγάλη επιχείρηση και μάλιστα σε συγκεκριμένη απασχόληση. Το 43%

⁵ Το 85% των Ελλήνων προέρχονταν από αγροτική περιοχή (γεωργοί, κτηνοτρόφοι με μικρές ιδιότητες εκτάσεις), το 40% είχε πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης) και με πλήρη άγνοια του κοινωνικοπολιτικού και πολιτιστικού χώρου της Γερμανίας. (Καζάκος, 1995, 155).

των Ελλήνων απασχολούνται σε επιχειρήσεις με προσωπικό πάνω από 1.000 άτομα γεγονός που μειώνει το ποσοστό ειδικευμένων αλλοδαπών εργατών και κατατάσσει τους Έλληνες σε χαμηλή μισθολογική κλίμακα (Πατινιώτης, 1990, 238).

Επίσης, η επιχειρησιακή ιεραρχία ευνοεί την επαγγελματική άνοδο των Γερμανών συναδέλφων δημιουργώντας ταυτόχρονα προστριβές μεταξύ ντόπιων και αλλοδαπών σχετικά με τις οικονομικές απολαβές. Οι ανειδίκευτοι Έλληνες καταφεύγουν σε υπερωρίες προκειμένου να καλύψουν τη μισθολογική διαφορά με τους ντόπιους και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να κερδίζουν περισσότερα, στο σύνολό τους ως μετανάστες. Έκφανση της προστριβής αυτής είναι η ελλιπής εκπροσώπηση στα γερμανικά εργατικά συνδικάτα και η καχυποψία και δυσπιστία των ξένων προς τους Γερμανούς συναδέλφους. Οι τελευταίοι ανέχονται ή υποστηρίζουν την κυβερνητική πολιτική κατά των αλλοδαπών και κατ' επέκταση δεν υποστηρίζουν τις απεργιακές κινητοποιήσεις τους για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας.

Αυτός ο καταμερισμός εργασίας ενεργοποιείται από τον αφομοιωτικό μηχανισμό που αναπτύσσει η μεταναστευτική κοινωνία και ο οποίος προσδιορίζει την αρχική επαγγελματική τοποθέτηση των μεταναστών, διαχωρίζει τον τόπο κατοικίας τους από την ντόπια κοινωνία, τους κατατάσσει στις κατώτερα κοινωνικές βαθμίδες για να επιτευχθεί η ειρηνική συνύπαρξη με τους μόνιμους κατοίκους της χώρας. Σταδιακά και ενώ οι μετανάστες προσπαθούν να καταλάβουν καλύτερες θέσεις εργασίας και να βελτιώσουν το επίπεδο και τις συνθήκες ζωής τους διαφαίνεται μια σύγκρουση συμφερόντων με το ντόπιο πληθυσμό, ο οποίος διαισθάνεται και προβλέπει την εξέλιξη των μεταναστών ως επικίνδυνη για τα επαγγελματικά, οικονομικά, κοινωνικά, ακόμα και πολιτιστικά συμφέροντά του.

3.3 Κοινωνική και πολιτική ένταξη μεταναστών

Η εικόνα του μετανάστη ως ατόμου που βιώνει πολιτισμικό σοκ και δοκιμάζεται κάτω από συνθήκες παγίδευσης και εγκλωβισμού, ανάμεσα σε δυο πολιτισμούς, για να καταλήξει σε συμπεριφορά προβληματική, περιθωριακή, δυσλειτουργική με παθολογικές εκφάνσεις, παρουσιάζεται από ένα πλήθος μελετών. Οι πολιτισμικές ιδιομορφίες, όμως, οι οποίες ανάγονται στις διαφορετικές ιστορικές συνθήκες διαμόρφωσής τους, αποκτούν νέο νόημα, ισχύ και σημασία για να καταλήξουν στη διαμόρφωση εθνοτικών ταυτοτήτων για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα σταδιακά διαμορφούμενα χαρακτηριστικά που αναπτύσσουν αυτές οι ταυτότητες έχουν άμεση σχέση και είναι εξαρτώμενα από την θέση των υποκειμένων στην κοινωνική δομή. Η κατηγοριοποίηση, λοιπόν, των μεταναστών σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο επηρεάζεται άμεσα από το γηγενή πληθυσμό και τη σύγκρουση των πολιτισμικών συστημάτων (Βεντούρα, 1999, 15). Στην οργάνωση και στην εκπροσώπηση των μεταναστών διαδραματίζουν ρόλο οι μηχανισμοί που δρουν τόσο στη χώρα υποδοχής, όσο και στη χώρα προέλευσης. Οι παρεμβάσεις αυτές δημιουργούν αντιφάσεις και συγκρούσεις, οι οποίες επηρεάζουν το μετασχηματισμό της ταυτότητας των μεταναστών.

Οι κοινωνικές δομές της χώρας υποδοχής ανταποκρίνονται σε πιέσεις των οργανώσεων των μεταναστών, εθνοτήτων και κοινοτήτων, οι οποίες ζητούν την παροχή ίσων ευκαιριών σε οποιοδήποτε επίπεδο με το γηγενή πληθυσμό. Λόγω, λοιπόν, της ευνοϊκής οικονο-

μικής, κοινωνικής και πολιτικής συγκυρίας στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών απολαμβάνει περισσότερα δικαιώματα και παροχές σε σχέση με παλαιότερους μετακινούμενους πληθυσμούς.

Από την πλευρά τους οι μετανάστες, μετά την πρώτη περίοδο προσαρμογής στα νέα κοινωνικοπολιτισμικά και οικονομικά δεδομένα της χώρας υποδοχής, οργανώνονται σε συλλόγους και σε κοινότητες. Η οργάνωση αυτή ουσιαστικά αποτελεί ένα «αυτοδύναμο κοινωνικοπολιτισμικό οργανισμό, με ξεχωριστή κοινωνική και πολιτική δομή, η οποία παραμένει ο μόνος χώρος συνάντησης των μεταναστών εκτός από τον χώρο εργασίας και παραγωγής. Οι μετανάστες ενεργοποιούνται και εντείνουν τις ενέργειές τους για την εθνική συσπείρωση με άξονα είτε το εθνικό κέντρο και τη διατήρηση των δεσμών με αυτό, είτε την προώθηση των συμφερόντων τους ως μειονοτικής ομάδας. Οι θρησκευτικοί δεσμοί δεν αποδεικνύεται ισχυρός συσπειρωτικός παράγοντας για τους Έλληνες της Δυτικής Ευρώπης, άρα ούτε για τους Έλληνες μετανάστες της Γερμανίας. Οι εκκλησιαστικές οργανώσεις που ιδρύονται στο χώρο διαχωρίζουν τους σκοπούς τους από τις υπόλοιπες πολιτικές, συνδικαλιστικές οργανώσεις, χωρίς όμως να διάκεινται ανταγωνιστικά προς αυτές (Χασιώτης, 1993, 182).

Ειδικότερα, οι Έλληνες αρχίζουν τις προσπάθειες αυτοοργάνωσης τους ήδη από τη δεκαετία του '60 ως αποτέλεσμα της έλλειψης ουσιαστικών μηχανισμών προστασίας του Έλληνα τόσο από το γερμανικό, όσο και από το ελληνικό κράτος. Οι πρώτες οργανώσεις ασχολούνται κυρίως με την παροχή συμπαράστασης στα μέλη τους και τη διατήρηση των σχέσεων και των επαφών με το εθνικό κέντρο, την Ελλάδα (Ζωγράφου, 1997, 98). Σταδιακά, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται και επηρεάζεται τόσο από την πολιτική κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα κατά την εφταετία της δικτατορίας (1967-1974), όσο και από τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των Ελλήνων στη Γερμανία, με αποτέλεσμα ο ρόλος των κοινοτήτων να γίνει πολιτικός και συνδικαλιστικός.

Εξάλλου, η μεταπολεμική μεταναστευτική κίνηση προς τη Γερμανία συντελείται μέσα σ' ένα διεθνές πλαίσιο δικαίου οργανωμένο και προστατευμένο από τις διμερείς συμβάσεις και συμφωνίες που υπογράφουν τα συμμετέχοντα μέρη, Ελλάδα και Γερμανία. Οι κρατικές συμφωνίες που υπογράφονται είναι ρυθμιστικές όχι μόνο οικονομικών και επαγγελματικών θεμάτων, αλλά άπτονται, επίσης, και ρυθμίζουν τις σχέσεις εργοδοσίας και εργαζομένων, ενώ ταυτόχρονα προτρέπουν στην ίδρυση συνδικάτων και συλλόγων.

Η γερμανική νομοθεσία δεν προστατεύει ούτε προωθεί τα δικαιώματα των μεταναστών. Το νομικό καθεστώς που ισχύει στο γερμανικό κράτος δεν ευνοεί την ενσωμάτωση των μεταναστών, τουλάχιστον την περίοδο που ερευνούμε. Το νομικό πλαίσιο προστασίας και ασφάλειάς τους αναπτύσσεται πολύ αργότερα, ουσιαστικά μετά την ευρωπαϊκή ενοποίηση και το διεθνές συγκείμενο που προκύπτει απ' αυτήν.

Αντίθετα μάλιστα οι προσπάθειες του γερμανικού κράτους επικεντρώνονται κυρίως στην κηδεμόνευση και καθοδήγηση των συλλογικών οργάνων των μεταναστών. Η Γερμανία ως χώρα υποδοχής αλλοδαπών εργατών κατανέμει και κατατάσσει τους μετανάστες με βάση τη θρησκευτική τους τοποθέτηση σε τρεις γερμανικούς συνδέσμους κοινωνικής πρόνοιας: στην καθολική εκκλησία (Caritas), στην ευαγγελική εκκλησία

(Diakonisches Werk) και στην ομοσπονδία γερμανικών συνδικάτων (Arbeiterwohlfahrt) (Δαμανάκης, 1987, 63). Ο ρόλος των συνδέσμων αυτών είναι κυρίως επικουρικός στις ανάγκες των μεταναστών. Σταδιακά ο μηχανισμός αυτός εξελίσσεται και διογκώνεται καταβάλλοντας προσπάθεια να ελέγξει τις μεταναστευτικές οργανώσεις, τους συλλόγους και τα συνδικάτα. Ο χειρισμός αυτός έχει ως στόχο την αποδυνάμωση των οργανώσεων αυτών και τον σταδιακό αποκλεισμό των μεταναστών από κάθε μορφή λήψης αποφάσεων.

Ταυτόχρονα με την χώρα υποδοχής, τη Γερμανία, προσπάθεια ελέγχου των ομάδων που δρουν στο γερμανικό έδαφος καταβάλλει και η Ελλάδα ως χώρα αποστολής μεταναστών. Η πολιτική αναταραχή που επικρατεί στον πολιτικό χώρο πριν, αλλά και κατά την διάρκεια της εφτάχρονης δικτατορίας, έχει αντίκτυπο στην κοινωνικοπολιτική οργάνωση των Ελλήνων της Γερμανίας. Ιδιαίτερα, κατά την περίοδο της χούντας, οι προσπάθειες άλωσης και ελέγχου των συλλόγων υπήρξαν έντονες από την πλευρά του ελληνικού κράτους. Οι σύλλογοι εκπαιδευτικών και οι οργανώσεις γονέων και κηδεμόνων αναπτύσσουν επαφές με στελέχη της χούντας. Αλλά και αργότερα οι κομματικοί μηχανισμοί απλώνουν τα πλοκάμια τους στο γερμανικό έδαφος και οργανώνουν τους Έλληνες σε διάφορες κομματικές οργανώσεις, προβάλλοντας πάντα ως σκοπό τους την υπεράσπιση των συμφερόντων των μεταναστών.

3.3.1 Σύλλογοι

Η δημιουργία πληθώρας συλλόγων, οργανώσεων, σωματείων είναι ενδεικτική της επιθυμίας για μαζική εκπροσώπηση και αντιπροσώπευση των Ελλήνων μεταναστών και για την κάλυψη των πολλαπλών και πολυποικίλων αναγκών τους. Το ενδιαφέρον για την ίδρυση συλλόγων και οργανώσεων πηγάζει από την αναγκαιότητα συσπείρωσης και συνένωσης με ομοεθνείς πληθυσμούς και την αντιμετώπιση των προβλημάτων μέσα από συνδικαλιστικά και συλλογικά όργανα. Ιδρύονται σύλλογοι συνδικαλιστικοί, πολιτικοί, εθnikοτοπικοί, θρησκευτικοί, φιλανθρωπικοί, εκπαιδευτικοί (Δαμανάκης, 1987, 66).

Περισσότερο σημαντικός διαφαίνεται ο ρόλος που διαδραματίζουν οι εκπαιδευτικοί σύλλογοι, κυρίως οι Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων, αλλά και οι Σύλλογοι Εκπαιδευτικών (προσχολικής, δημοτικής, μέσης, πανεπιστημιακής εκπαίδευσης). Η σημαντικότητα του ρόλου των παραπάνω συλλόγων διαφαίνεται από τη θέση που παίρνουν και την άποψη που υιοθετούν, αναφορικά με την εκπαίδευση των Ελλήνων στη Γερμανία και τις εκάστοτε μορφές που αυτή λαμβάνει. Η διαμόρφωση των θέσεων που υιοθετούσε κάθε Σύλλογος για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία ήταν συχνά αποτέλεσμα της επιρροής των ελληνικών κομμάτων που κυριαρχούσαν στο χώρο της Δυτικής Ευρώπης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1974-84. Λειτουργώντας κάτω από συνθήκες σχεδόν εξαρτημένες από τις απόψεις των ελληνικών κομμάτων, διαμορφώνουν αντίστοιχες απόψεις ενισχύοντας ή απορρίπτοντας τις προτεινόμενες, από ελληνικές ή γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές, προτάσεις σχετικά με την εκπαίδευση των Ελλήνων στη Γερμανία. Η κομματικοποίηση των εκπαιδευτικών συλλόγων - ιδιαίτερα σε προεκλογικές περιόδους - είχε ως αποτέλεσμα τη διάσπαση και διάσταση των από-

ψων των μελών τους, οι οποίοι υιοθετούσαν και υποστήριζαν τις απόψεις των κομματικών καθοδηγητικών στελεχών.

3.3.2 Κοινότητες

Η παρουσία πολλών Ελλήνων συγκεντρωμένων σε μια, συνήθως αστική, περιοχή δημιουργεί μεταναστευτικές εστίες, οι οποίες οργανώνονται σε παρκοιρίες και σε κοινότητες. Σε περιοχές στις οποίες το ελληνικό στοιχείο είναι αυξημένο δημιουργούνται ποικίλες οργανώσεις με σκοπό τη διατήρηση εθνικο-θρησκευτικών, κυρίως, στοιχείων. Όταν πολιτικοί, θρησκευτικοί, ιδεολογικοί, οργανωτικοί, προσωπικοί λόγοι συνυπάρχουν αλλά δεν ταυτίζονται είναι δυνατή η ύπαρξη πολλών κοινοτήτων ακόμα και στην ίδια περιοχή με διαφορετική στοχοθεσία (Χασιώτης, 1993, 18).

Η Οργάνωση Ελληνικών Κοινοτήτων (ΟΕΚ), ως ανώτερο ομοσπονδιακό όργανο των Ελλήνων της Γερμανίας, προσπαθεί με αριμοδιότητες σε πανγερμανικό επίπεδο να συσπειρώσει όλες τις ελληνικές κοινότητες και να τις ενώσει κάτω από μια συνομοσπονδία. Από την ίδρυσή της, η ΟΕΚ (1965) καθίσταται ο μαζικότερος και αντιπροσωπευτικότερος φορέας εκπροσώπησης του ελληνισμού σε θέματα γενικότερου μεταναστευτικού ενδιαφέροντος. Είναι σωματείο αναγνωρισμένο, με κοινοφελή - μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα και περιλαμβάνει στους κόλπους της - σήμερα - περίπου 140 ελληνικές κοινότητες με περισσότερα από 60.000 τακτικά μέλη (Καζάκος, 1995, 126).

Η ανάπτυξη εθνικών κοινοτήτων σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα προέρχεται από την ανάγκη του μετακινούμενου πληθυσμού να διατηρήσει συνεκτικούς δεσμούς με τη χώρα προέλευσής του. Έτσι, οι εθνοτικές κοινότητες παρέχουν από τη μια πλευρά το κοινωνικό πλαίσιο για τους ιδιαίτερους προσανατολισμούς των μεταναστών και από την άλλη ένα βαθμό ψυχολογικής υποστήριξης (Μάρκου, 1995, 213).

Οι ρόλοι που αναπτύσσονται στο πλαίσιο δράσης των κοινοτήτων είναι συχνά αντίθετοι με αυτούς, που προσδοκά η κοινωνία υποδοχής από το μετανάστη. Η δράση σε πολιτιστικό επίπεδο εντείνει τις διαφορές των συναντώμενων πολιτισμών έχοντας ως συνέπεια να αυξάνεται το μεταξύ τους χάσμα, ενώ σε συνδικαλιστικό επίπεδο η διεκδίκηση δικαιωμάτων είναι πιθανό να αντικρούεται με τα συμφέροντα της ντόπιας εργατικής τάξης, η οποία με τη σειρά της ενεργοποιείται και αντιτίθεται στην κινητικότητα των μεταναστών. Αυτή η κινητοποίηση καθυστερεί την επιδιωκόμενη αφομοίωση των μεταναστών από την κοινωνία υποδοχής, η οποία αποβλέπει στην απορρόφηση τους παραβλέποντας τον εν δυνάμει πλουραλισμό, την πολυπολιτισμικότητα, την αποδοχή της ετερότητας και της διαφορετικότητας που προτάσσουν και επιβάλλουν μεταναστευτικά περιβάλλοντα.

Γενικότερα οι μεταναστευτικές οργανώσεις παρέχουν προστασία και ασφάλεια στο μετανάστη, ενώ ταυτόχρονα ομαλοποιούν τη μετάβασή του από μια αγροτική, συνήθως, κοινωνία στο νέο αστικό περιβάλλον. Συνεπικουρούν στην επίλυση προβλημάτων που ανακύπτουν από τις προσπάθειες προσαρμογής, ενώ ταυτόχρονα επιβεβαιώνουν τους δεσμούς της ομογένειας με το εθνικό κέντρο, ενδυναμώνουν τις μεταξύ τους σχέσεις και ενισχύουν την πολιτιστική παράδοση (Μάρκου, 1995, 228-9). Η επιδίωξη αυτή πετυχαίνεται μέσα από πληθώρα εκδηλώσεων, κυρίως πολιτιστικών, μέσα από ενημερωτικές συζητήσεις, αθλητι-

κές, ψυχαγωγικές, εορταστικές εκδηλώσεις, οι οποίες στοχεύουν στη διατήρηση και καλλιέργεια της γλώσσας και της ελληνικής κουλτούρας

3.3.3 Ελληνικά κόμματα

Η παρουσία ελληνικών κομμάτων στο γερμανικό χώρο είναι άμεσα συνδεδεμένη με την επικρατούσα στην Ελλάδα πολιτική κατάσταση. Οι συνθήκες που διαμορφώνουν το πολιτικό σιηνικό έχουν άμεσο αντίκτυπο στην πολιτική ζωή της ομογένειας, ιδιαίτερα της δυτικοευρωπαϊκής λόγω της κοντινής απόστασης και της άμεσης πληροφόρησης που επίκειται.

Κατά τα πρώτα μεταναστευτικά χρόνια (δεκαετία '60) η παρουσία ελληνικών κομμάτων στη Γερμανία είναι σχεδόν ανύπαρκτη, εξαιτίας της επικρατούσας στην Ελλάδα πολιτικής συγκυρίας (δικτατορία). Οι πρώτες προσπάθειες κομματικής οργάνωσης εντοπίζονται στη συσπείρωση των δημοκρατικών/προοδευτικών δυνάμεων ενάντια στο δικτατορικό καθεστώς.

Οι κομματικοί σχηματισμοί που δρουν στην Ελλάδα προσπαθούν να επηρεάσουν την πολιτική τοποθέτηση της ελληνικής παροικίας στη Γερμανία. Η αρχική προσέγγιση των κοινοτήτων, ο μετέπειτα «χρωματισμός» τους και η προσήλωσή τους σε ελληνικά κόμματα οδηγούν τελικά σε «κομματικοποίηση» των ελληνικών κοινοτήτων και στην υιοθέτηση θέσεων και απόψεων ανάλογων με αυτών των κομμάτων (Ζωγράφου, 1997, 100).

Η ίδρυση κομματικών οργανώσεων αποσκοπεί ουσιαστικά στην εκπροσώπηση και στην ταυτόχρονη αντιμετώπιση των προβλημάτων και εξυπηρέτηση των αναγκών και των συμφερόντων. Η διατήρηση των πολιτικών/κομματικών θέσεων και τοποθετήσεων στη Γερμανία, είναι γεγονός δηλωτικό της συνέχισης της επαφής με την Ελλάδα. Παρόλο που η πολιτική/κομματική τοποθέτηση εγκλωβίζει σε συγκεκριμένες επιλογές, είναι θετικό το φαινόμενο υποστήριξης, με ποικίλους τρόπους, των ελληνικών κομμάτων. Η συσπείρωση γύρω από τα κόμματα προσδίδει στους Έλληνες το αίσθημα της ασφάλειας και σιγουρίας στην επικείμενη αντιμετώπιση προβλημάτων που πηγάζουν από τη μειονοτική θέση που βρίσκονται ως μετανάστες (Δαμανάκης, 1987, 70).

Γεγονός είναι ότι όλες οι ελληνικές πολιτικές δυνάμεις προσπαθούν με διαφορετικούς τρόπους η καθεμιά να επηρεάσουν ή να ελέγξουν την ιδεολογική τοποθέτηση των μεταναστών και την ταυτότητά τους (Βεντούρα, 1999, 18).

3.3.4 Εκκλησία

Ο ρόλος που διαδραματίζει η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία στην παροικιακή ζωή του ελληνισμού είναι ουσιαστικός και αναγνωρισμένος, ιδιαίτερα στις υπερπόντιες παροικίες. Η κάλυψη των θρησκευτικών αναγκών των Ελλήνων και η ανάγκη για εθνική συσπείρωση υπήρξαν οι καθοριστικοί λόγοι οργάνωσης της ορθόδοξης εκκλησίας σε ολόκληρο τον κόσμο. Εντονότερη είναι η δραστηριοποίησή της στις υπερπόντιες χώρες, όπου οι ανάγκες του ελληνισμού για σύνδεση και επαφή με την ελληνική γλώσσα, τον πολιτισμό, τη θρησκεία είναι εντονότερες. Η δράση της αξιολογείται ως πολυσημάντη αφού πετυχαίνει να διατηρεί την ελληνική ταυτότητα και την ορθόδοξη θρησκεία ζωντανή, ελέγχοντας παράλληλα, μ' αυτό τον τρόπο, τους παροικιακούς φορείς. Αν στις υπερπόντιες χώρες η Εκκλη-

σία συσπειρώνει και ενώνει την ομογένεια, στον ευρωπαϊκό χώρο, εξαιτίας της αμεσότερης επαφής εθνικού κέντρου-μεταναστών, η εικόνα και ο ρόλος της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας διαφοροποιείται και συνδετικός κρίκος αποδεικνύεται και η Κοινότητα.

Στην Γερμανία η ελληνική Ορθόδοξη Μητρόπολη ιδρύθηκε στις 5/2/1963 και υπάγεται στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και αναγνωρίστηκε με το Ν.222/29.10.74 ως Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου.

Η συμμετοχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην κοινωνική ζωή της παροικίας υφίσταται μέσα στα πλαίσια της γενικότερης δράσης της για συμπαράσταση στους μετανάστες και στην παροχή στήριξης και εφοδίων για ομαλότερη ένταξη στη γερμανική κοινωνία. Η Ιερά Μητρόπολη συμμετέχει σε διάφορες μεταναστευτικές οργανώσεις υπέρ των αλλοδαπών, υπέρ της κατοχύρωσης του δικαιώματος για πολιτικό άσυλο κ.λπ. Η δράση της επεκτείνεται σε πολλούς τομείς (εργατικών ζητημάτων, φοιτητικής μέριμνας, εκδόσεων).

Παρόλη την -σχεδόν- κοινή στοχοθεσία για παροχή βοήθειας και συμπαράστασης στους μετανάστες οι ακολουθούμενες πρακτικές διαφοροποιούνται δημιουργώντας ανταγωνιστικό κλίμα μεταξύ κοινοτήτων και εκκλησίας. Η παράλληλη δράση κοινοτήτων και εκκλησίας και η προσπάθεια έκφρασης λόγου για τα ζητήματα που απασχολούν τον ελληνισμό της Γερμανίας δημιουργεί προβλήματα εκπροσώπησης. Η Μητρόπολη έχει ως στόχο την θρησκευτική εκπροσώπηση του ελληνισμού, ενώ οι κοινότητες την κοινωνικοπολιτισμική και πολιτική. Η εμπλοκή της εκκλησίας σε ζητήματα πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης δημιουργεί κλίμα πόλωσης και έντονης αντιπαράθεσης. Σταδιακά, καταβάλλεται προσπάθεια οι σχέσεις που αναπτύσσονται με τις ελληνικές κοινότητες και την Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων (ΟΕΚ) να είναι σχέσεις αλληλοσεβασμού, αλληλοκατανόησης και αμοιβαίας συνύπαρξης (Καζάκος, 1995, 150-154).

3.4 Πολιτισμική ένταξη

Η πολιτισμική ένταξη των μεταναστών στα νέα κοινωνικά δεδομένα συντελείται με την αφομοίωση τρόπων και κωδικών συμπεριφοράς, καθημερινών πρακτικών αλλά και την αποδοχή της γλώσσας της χώρας υποδοχής. Βέβαια, η προηγούμενη πολιτισμική κοινωνικοποίηση που έχει δεχθεί το άτομο, το πολιτισμικό και κοινωνικό «έθος» που έχει ήδη ενστερνιστεί στη χώρα προέλευσής του μεταβάλλεται και τροποποιείται με δυσκολία. Η αποβολή στοιχείων της χώρας καταγωγής συντελείται δυσχερώς, ιδιαίτερα για τα άτομα πρώτης μεταναστευτικής γενιάς, τα οποία έχουν μεγαλώσει σε συγκεκριμένες κοινωνικο-οικονομικές αλλά και πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες. Εξάλλου, η θέση που καταλαμβάνει μια ομάδα στην κοινωνική ιεραρχία καθορίζεται από τον αυτοπροσδιορισμό της ίδιας με βάση κυρίως πολιτισμικά κριτήρια. Επίσης, σύμφωνα με τον Ταϊήλορ (1997, 72-3), η ταυτότητά μας συγκροτείται εν μέρει από την αναγνώριση (ενίοτε την εσφαλμένη) ή την απουσία της που οι άλλοι επιφυλάσσουν σε μας. Ο συγκρασμός των παραπάνω θέσεων παρέχει το στίγμα για την αντίληψη της ταυτότητας και του τρόπου που αντιλαμβάνεται από το άτομο αλλά και από την ομάδα.

Όπως υποστηρίζει ο Heckmann (Μάρκου, 1995, 231), οι μετανάστες αναπτύσσουν ένα δικό τους κοινωνικοπολιτισμικό σύστημα, ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης παραγό-

ντων της χώρας προέλευσής τους και των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας της χώρας υποδοχής και μιας εθνικής συλλογικής ταυτότητας, έτσι όπως συντηρείται και καλλιεργείται από πολυποικίλες δραστηριότητες, αλλά και οργανώσεις. Οι διαδικασίες ανάπτυξης αλλά και συντήρησης του «ιδιαιτέρου» αυτού μεταναστευτικού συστήματος / «πολιτισμού» εντοπίζονται στους μηχανισμούς που κινητοποιούνται - συχνά ακούσια - τόσο από τους ίδιους τους μετανάστες, όσο και από τη χώρα, η οποία τους υποδέχεται. Πρωταρχικά εγείρονται αξιώσεις ενσωμάτωσης των μεταναστών στους κόλπους της κοινωνίας υποδοχής, ώστε να μην αποτελούν χωριστό μειονοτικό κομμάτι της. Σταδιακά μεταβάλλεται ο στόχος της ενσωμάτωσης και ενεργοποιούνται μηχανισμοί αφομοιωτικοί.

Η ανάπτυξη θεωρητικών μοντέλων ενσωμάτωσης εντοπίζουν διαφορετικούς κατά χώρα παράγοντες που διαφοροποιούν τη διαδικασία και τα στάδια ένταξης των μεταναστών. Οι Beney και Mayo-Smith (Μάρκου, 1995, 192-3) διακρίνουν αντίστοιχα ο καθένας τρία στάδια ενσωμάτωσης, ενώ οι Price και Park (στο ίδιο, 194-5) τονίζουν τη σημασία και το ρόλο της περιοχής αρχικής εγκατάστασης των μεταναστών στην ομαλή συνύπαρξη με το γηγενή πληθυσμό. Κοινός παρανομαστής των μοντέλων, που έχει αναπτύξει η αγγλοσαξονική βιβλιογραφία είναι η αρχική εγκατάσταση στις υποβαθμισμένες παρυφές αστικών κέντρων, στη βραχύχρονη ειρηνική συνύπαρξη με τον ντόπιο πληθυσμό και τέλος στη σταδιακή αφομοίωση, δηλαδή στην απόρριψη εθνικών χαρακτηριστικών και στην υιοθέτηση νέων πολιτισμικών προτύπων αυτών της χώρας υποδοχής.

Το μοντέλο του Bogadus (στο ίδιο, 196) εστιάζεται περισσότερο στις αντιδράσεις της χώρας υποδοχής, η οποία αρχικά δικάζει θετικά προς τους μετανάστες, σταδιακά όμως, αναπτύσσει συναισθήματα ανταγωνισμού, ξеноφοβίας, ρατσισμού που αναπτύσσουν οι κοινωνίες υποδοχής απέναντι στους μετανάστες. Από την πλευρά τους οι τελευταίοι, ερχόμενοι σ' επαφή με τη νέα κοινωνία της διαφορετικής γλώσσας και κουλτούρας, των διαφορετικών προτύπων και αξιών, βιώνουν το «πολιτισμικό σοκ» που τους αποπροσανατολίζει και τους αποδιοργανώνει.

Οι χώρες υποδοχής θα έπρεπε να συνεργαστούν με τις χώρες προέλευσης των μεταναστών εργατών, προκειμένου να εξασφαλίσουν σ' αυτούς και στις οικογένειές τους την απαραίτητη βοήθεια στους τομείς της εκπαίδευσης και της ενημέρωσης για τη διαφύλαξη της εθνικής τους ταυτότητας.

Η αυτοσυνειδησία συνδέεται άμεσα με την πολιτισμική ταυτότητα και την ενεργητική συμπεριφορά και θεωρείται ιδιαίτερης σημασίας στην αντιπαράθεση με ένα ξένο κοινωνικό περίγυρο.

Οι ελληνικές κοινότητες που δρουν σε ολόκληρη τη Γερμανία συμβάλλουν στη διατήρηση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας των Ελλήνων, αν και σταδιακά κομματικοποιούνται και εγκλωβίζονται στα κομματικά συμφέροντα. Η διάσπαση στην οποία οδηγούνται είναι αποτέλεσμα της ποικιλομορφίας και της διαφορετικότητας των εκφρασμένων απόψεων κυρίως για το μείζον εκπαιδευτικό πρόβλημα που ταλανίζει τον ελληνικό πληθυσμό της χώρας.

Η επιμήκυνση της παραμονής στη Γερμανία και η διαρκής αναβολή της παλιννόστησης διαφοροποιούν τις συνθήκες της σχεδιαζόμενης, αρχικά, προσωρινής μετανάστευσης δημι-

ουργώνοντας μ' αυτό τον τρόπο τις προϋποθέσεις για μακροαίωνα παραμονή. Παρόλο τον αρχικό διατυπωμένο σκοπό της μαζικής, οργανωμένης αλλά και σύντομης μετακίνησης προς αναζήτηση εργασίας, τελικά οι διαμορφωθείσες συνθήκες δεν επιτρέπουν πάντα την παλιννόστηση. Η αίσθηση προσωρινότητας έχει ως αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η διαδικασία εποικοδομητικής προσαρμογής των μεταναστών και να διαιωνίζεται η αβεβαιότητα και η αμφιβολία για θέση τους στην νέα κοινωνία.

3.5 Εκπαιδευτικές συνέπειες της μετανάστευσης

Βασική συνέπεια της μετακίνησης πληθυσμού από χώρα σε άλλη χώρα είναι η επιβάρυνση του εκπαιδευτικού συστήματος, ιδιαίτερα στα αστικοβιομηχανικά κέντρα, εξαιτίας της μαζικής ύπαρξης παιδιών σε σχολική ηλικία. Οι μαζικές μετακινήσεις εργαζομένων από τον ευρωπαϊκό νότο στον ευρωπαϊκό βορρά, οδήγησαν τα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών υποδοχής μετακινούμενου πληθυσμού σε νέα δεδομένα, αλλά και σε νέες προκλήσεις. Η εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών αναδύεται ως μείζον και πρωταρχικό ζήτημα, το οποίο εγείρει αξιώσεις τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο πρακτικής με τη χάραξη και εφαρμογή συγκεκριμένων μέτρων εκπαιδευτικής πολιτικής. Η αρχικά προσωρινή μετακίνηση εργαζομένων μετατρέπεται σταδιακά σε μόνιμη εγκατάσταση, ιδιαίτερα για τη δεύτερη και τρίτη γενιά μεταναστών, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το ποσοστό παλιννοστούντων, το οποίο αποδείχθηκε εξαιρετικά χαμηλό.

Η μονιμότητα παραμονής των μεταναστών προτάσσει πλέον την ανάγκη νέας προσέγγισης της εκπαίδευσής τους, κυρίως εξαιτίας της γλωσσικής και πολιτιστικής πολυμορφίας που διαμορφώνουν τα νέα δεδομένα. Η πολυπολιτισμικότητα που χαρακτηρίζει τις κοινωνίες υποδοχής επιζητεί τη θεωρητική τεκμηρίωση - πρόταση, ταυτόχρονα με την πρακτική εφαρμογή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Οι θέσεις και οι αποφάσεις της νεοσύστατης - τη δεκαετία του '70 - Ευρωπαϊκής Ένωσης δίνουν το στίγμα της ακολουθούμενης σε ευρωπαϊκό επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής για τους μετακινούμενους πληθυσμούς. Η συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών σε θέματα εκπαίδευσης αρχίζει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας 1970 και συγκεκριμένα με την κατάρτιση προγράμματος δράσης για τη σχολική ένταξη των παιδιών των μεταναστών. Στόχος της Ε.Ε. είναι η ένταξή τους στα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών - μελών, ταυτόχρονα με την καταπολέμηση της σχολικής αποτυχίας. Το άρθρο 12 του κανονισμού της ΕΟΚ σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εντός των κρατών μελών της Κοινότητας, όριζε ότι «τα παιδιά ενός πολίτη κράτους μέλους, ο οποίος απασχολείται ή απασχολήθηκε στο έδαφος άλλου κράτους μέλους γίνονται δεκτά στα μαθήματα γενικής εκπαίδευσης, μαθητείας και επαγγελματικής κατάρτισης υπό τους ίδιους όρους όπως και οι πολίτες του κράτους αυτού, αν αυτά τα παιδιά κατοικούν στο έδαφός του. Τα κράτη μέλη ενθαρρύνουν τις πρωτοβουλίες που επιτρέπουν στα παιδιά αυτά να παρακολουθούν τα παραπάνω μαθήματα κάτω από τις καλύτερες συνθήκες» (Λάζος, 1997, 27).

Η εξασφάλιση εκπαιδευτικών προϋποθέσεων και ευκαιριών για τα παιδιά των μεταναστών προβάλλει ως άμεση και επιτακτική ανάγκη και ως κυρίαρχο αίτημα των μεταναστευτικών οργανώσεων. Οι πιέσεις που ασκούνται έχουν ως αποδέκτες τόσο το

γερμανικό, όσο και το ελληνικό κράτος, προκειμένου να μεριμνήσουν για το μείζον ζήτημα της εκπαίδευσης, χωρίς να έχουν πάντα σαφή και ξεκαθαρισμένη άποψη για τη μορφή και την οργάνωσή της.

Η θεώρηση του σχολείου ως χώρου και πεδίου αποκομμένου και ανεξάρτητου από τους κοινωνικούς παράγοντες οδήγησε στο να ληφθούν μέτρα ευκαιριακά, τα οποία στόχευαν σε ad hoc λύσεις (ad hoc πολιτική). Ωστόσο, τα μεμονωμένα μέτρα οδήγησαν σταδιακά στη μορφοποίηση εκπαιδευτικών πολιτικών, έτσι ώστε στις αρχές της δεκαετίας του '70 να μπορούμε να διακρίνουμε σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη (Γαλλία, Βέλγιο, Αγγλία, Γερμανία, Ολλανδία) δύο κατηγορίες μέτρων. Τα μέτρα που εντάσσονται στο Μάθημα Υποδοχής και σε εκείνα που συγκροτούν το Μάθημα Μητρικής Γλώσσας (Δαμανάκης, 1997β, 33).

Στη δεκαετία του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80 η εκπαιδευτική πολιτική των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών χαρακτηρίζεται από μια τάση αφομοίωσης των «ξένων», ενώ η εκπαιδευτική πράξη χαρακτηρίζεται από αρκετές αντιφάσεις. Στη Γερμανία, για παράδειγμα, ο βασικός θεωρητικός όρος στη σχετική συζήτηση ήταν αυτός της ενσωμάτωσης (intergation), ο οποίος όμως ουσιαστικά ισοδυναμούσε με αφομοίωση (assimilation) (Δαμανάκης, 1997, 34). Στόχος της η κοινωνικοπολιτισμική και μαθησιακή ένταξη των παιδιών των μεταναστών. Παρόλα αυτά, η σταδιακά διαμορφωθείσα εκπαιδευτική πρακτική που αναπτύσσεται, ιδιαίτερα στη περίπτωση της Γερμανίας, και η μονοπολιτισμικά προσανατολισμένη πολιτική, οδηγεί περισσότερο σε απομόνωση των μειονοτικών πληθυσμών, σε περιχαράκωση και περιθωριοποίηση.

Τα παιδιά των μεταναστών είναι συνηθισμένο να αποκαλούνται «δευτέρης γενιάς μετανάστες», παρόλο που ουσιαστικά δεν εμπίπτουν στην κατηγορία «μεταναστών», επειδή ακριβώς τις περισσότερες φορές δεν έχουν μετακινηθεί από χώρα σε άλλη χώρα. Ο χαρακτηρισμός τους ως «δευτέρης» ή και «τρίτης» γενιάς μετανάστες δεν έχει να κάνει με τη μετακίνηση και εγκατάσταση σε άλλη χώρα, αλλά επικεντρώνεται κυρίως στη διαιώνιση και στη συνέχιση αφενός μιας δευτέρης γενιάς εργατών και αφετέρου στο χαρακτηρισμό τους ως μελών μιας ξένης μειονότητας στους κόλπους μιας μεταναστευτικής κοινωνίας (Βεντούρα, 1994, 60). Τα άτομα δευτέρης μεταναστευτικής γενιάς κοινωνικοποιούνται σε ένα περιβάλλον διπολιτισμικό, που εμπεριέχει στοιχεία από τη μια της χώρας προέλευσης, τα οποία καλλιεργούνται, συντηρούνται και ενισχύονται με τη συναναστροφή με άτομα ίδιας εθνικής προέλευσης και καταγωγής, και από την άλλη της χώρας υποδοχής και του άμεσου κοινωνικού - πολιτισμικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζουν και βιώνονται. Η αντιφατική και αντικρουόμενη κοινωνικοποίηση που υφίσταται το άτομο δευτέρης γενιάς διαφέρει ριζικά από αυτήν που δέχθηκε ο μετανάστης της πρώτης γενιάς. Ο τελευταίος μετακινήθηκε σε ηλικία και χρονική περίοδο δεχόμενος μια ομαλή κοινωνικοποίηση στη χώρα καταγωγής του και έχοντας διαμορφώσει σαφή προσωπική, κοινωνική και εθνική ταυτότητα. Ερχόμενος, πλέον, σε επαφή με τα κοινωνικά, πολιτισμικά, οικονομικά, πολιτικά στοιχεία του νέου περιβάλλοντος εγκατάστασής του, ο επηρεασμός που δέχεται απ' αυτά είναι σαφώς μικρότερος από αυτόν που υφίστανται τα άτομα δευτέρης και τρίτης γενιάς.

Τα άτομα δευτέρης γενιάς κοινωνικοποιούνται στο ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, γεωγραφικό περιβάλλον και στις διαμορφωθείσες μεταναστευτικές συνθήκες της χώ-

ρας υποδοχής, γεγονός που τους προσδίδει κοινωνικοπολιτισμική ευελιξία, άρα και περισσότερες πιθανότητες προσαρμογής και επιβίωσης (Δαμανάκης, 1987, 56), ταυτόχρονα, όμως, δέχονται ισχυρό κατευθυνόμενο προσανατολισμό και προσκόλληση προς τη χώρα προέλευσης, κυρίως από τους γονείς, αλλά και την συναναστροφή με την εθνική μειονότητα.

3.6 Η γερμανική εκπαιδευτική πολιτική

Στη Γερμανία η πολυμορφία που λαμβάνει η ελληνόγλωσση εκπαίδευση, ως αποτέλεσμα της ανεξάρτητης εκπαιδευτικής πολιτικής που ασκεί το κάθε κρατίδιο διατηρώντας πάντα το γενικό πλαίσιο της Επιτροπής Υπουργών, έχει ως συνέπεια τη δημιουργία ποικίλων και διαφορετικών προβλημάτων, ενός μωσαϊκού.

Με την απόφασή της στις 24/5/1976, η Σύνοδος Υπουργών Παιδείας (ΚΜΚ) χάραξε μια εκπαιδευτική πολιτική «διπλής στρατηγικής» αναφορικά με την εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών. Τα μέτρα που λαμβάνονται «συμβάλλουν στην κοινωνική ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών και κρατούν ανοικτή την επανένταξη στα σχολεία της πατρίδας τους» (Δαμανάκης, 1987, 141).

Η οδηγία της ΚΜΚ αναφέρει ότι: «οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να καταστούν ικανοί να μάθουν τη γερμανική γλώσσα και να αποκτήσουν γερμανικά σχολικά απολυτήρια. Ταυτόχρονα πρέπει να διατηρήσουν και να διευρύνουν τις γνώσεις τους στη μητρική τους γλώσσα. Τα εκπαιδευτικά μέτρα στοχεύουν συνάμα στο να συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών παιδιών για τη διάρκεια παραμονή τους στην ΟΔΓ. Εκτός τούτου τα μέτρα αυτά αποσκοπούν στη διατήρηση της γλωσσικής και πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών» (Ζωγράφου, 1997, 53).

Η αγωγή και εκπαίδευση των παιδιών των μετακινούμενων εργαζόμενων αντιμετωπίστηκε στη λογική της «υπόθεσης του ελλείμματος», λαμβάνοντας το μορφωτικό τους κεφάλαιο ως «ελλειμματικό» και ακολουθώντας, αντίστοιχα, αντισταθμιστική πολιτική. Τα προγράμματα της δεκαπενταετίας 1965-1980, επικεντρώνονταν στην παροχή προϋποθέσεων στα παιδιά των μεταναστών προκειμένου να «εξομοιωθούν» με το ντόπιο πληθυσμό και να ενσωματωθούν στην κοινωνία υποδοχής. Η αντιμετώπιση αυτή διαφοροποιείται κατά τη δεκαετία 1980 και μετατοπίζεται στην προσέγγιση της «διαφοράς». Δηλαδή, το μορφωτικό κεφάλαιο των μαθητών δεν θεωρείται ως «ελλειμματικό», αλλά ως διαφορετικό από αυτό των μαθητών της χώρας υποδοχής, και αντιμετωπίζεται στη βάση του σεβασμού και της αποδοχής (Δαμανάκης, 1997γ, 79).

Η γερμανική πολιτική για την εκπαίδευση των αλλοδαπών καθοριζόταν από τις ανάγκες της αγοράς και τη ζήτηση σε εργατικό δυναμικό. Οι προσπάθειες για τον περιορισμό του μεγέθους μαζικής εισροής αλλοδαπών στο γερμανικό έδαφος σε συνδυασμό με την ενίσχυση της παλιννόστησης αποτελούν τη στοχοθεσία της γερμανικής πολιτικής. Η Γερμανία από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα του 1970 ακολουθεί στρατηγική ένταξης των παιδιών των αλλοδαπών στο κοινωνικοπολιτισμικό και, κατά συνέπεια, και στο εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει και διευκολύνει μια πιθανή επανένταξη στο σύστημα της χώρας προέλευσής τους. Σταδιακά στα τέλη της δεκαετίας '70 εγκαινιάζεται η πολιτική της αφομοίωσης ιδιαίτερα της δεύτερης γενιάς μεταναστών για να

καταλήξει το 1983 στους βασικούς επιγραμματικούς στόχους:

- ενσωμάτωση των αλλοδαπών εργαζομένων
- περιορισμό της μετανάστευσης
- προώθηση της επιθυμίας για παλιννόστηση (Δαμανάκης, 1987, 46).

Από τα κυριότερα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει η Παιδαγωγική των Αλλοδαπών (Ausländerpädagogik) είναι αυτό της εκπαίδευσης των μεταναστών. Εξάλλου, το πρόγραμμα δράσης της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών (1983) για την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών και των οικογενειών τους ορίζει ότι «τα παιδιά των μεταναστών εργατών θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να διδάσκονται στη μητρική τους γλώσσα και να μαθαίνουν διάφορες όψεις της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, ώστε να μπορέσουν να διαφυλάξουν την εθνική τους ταυτότητα». Η υποχρέωση της χώρας που δέχεται μετανάστες είναι να παρέχει σ' αυτούς δυνατότητες μόρφωσης μέσα από οργανωμένους φορείς και να διασφαλίζει την παροχή ευκαιριών εκπαίδευσης και στους Έλληνες μετανάστες.

Η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας για τα παιδιά των μεταναστών ήταν υποχρέωση του γερμανικού κράτους προκειμένου να διατηρηθούν τα στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς που μετέφεραν οι μετανάστες της πρώτης γενιάς. Παρόλη τη θεσμική κατοχύρωση του δικαιώματος διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας, η γερμανική εκπαιδευτική πολιτική για τους αλλοδαπούς επικεντρώνεται κυρίως στην αφομοίωσή τους στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα με τη βοήθεια μέτρων αντισταθμιστικής εκπαίδευσης, ουσιαστικά, δηλαδή, στην εντακτική εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας προκειμένου να εξαλειφθεί το «ελλειμματικό μορφωτικό κεφάλαιο» των μεταναστών (Μάρκου, 1995, 149 κ.ε.). Τα θέματα εκπαίδευσης των παιδιών αλλοδαπών εργατών ρυθμίζονται από το κάθε κρατίδιο της Ομοσπονδιακής χώρας διαφορετικά ακολουθώντας πάντα τις οδηγίες της Συνόδου Υπουργών Παιδείας, η οποία αποτελείται από τους Υπουργούς Παιδείας των κρατιδίων. Στις γενικές κατευθύνσεις που προσδιορίζει η Σύνοδος, τα κρατίδια έχουν το δικαίωμα να διαμορφώσουν δική τους εκπαιδευτική πολιτική, πάντα βάσει των συνθηκών και των παραμέτρων που ισχύουν στο καθένα χωριστά.

Σταδιακά, και ύστερα από πίεση διαφόρων φορέων η εκπαιδευτική πολιτική της Γερμανίας αρχίζει όχι τόσο να διαφοροποιείται, όσο να λαμβάνει περισσότερα μέτρα για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας των αλλοδαπών. Με τον τρόπο αυτό παρέχει το δικαίωμα διατήρησης της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας μέσω των Τμημάτων Διδασκαλίας Μητρικής Γλώσσας και προετοιμάζει τους μετανάστες για την πιθανή επιστροφή τους στις χώρες προέλευσής τους. Σύμφωνα, άλλωστε με τις αρχές της διαπολιτισμικής θεωρίας που διαμορφώνεται την ίδια περίοδο σε θεωρητικό επίπεδο, σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα, η συνάντηση διαφορετικών πολιτισμών και η ισότιμη ανάπτυξή τους θεραπεύεται μέσα από τις αρχές που αναπτύσσει η συγκεκριμένη θεωρία. Αναφορικά με την εκπαίδευση ατόμων που ζουν σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα διακρίνεται αναγκαία η αποδοχή της ετερότητας του άλλου, ως βασική αρχή συνύπαρξης. Η ανάπτυξη τριών βασικών αξιωμάτων της διαπολιτισμικής θεωρίας παρέχει τους άξονες, πάνω στους οποίους βασίζεται η εκπαίδευση των αλλοδαπών σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα (Δαμανάκης, 1997α, 99-105).

- Η ισοτιμία των πολιτισμών,
 - η ισοτιμία του μορφωτικού κεφαλαίου ατόμων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης και

- η παροχή ίσων ευκαιριών (Δαμανάκης, 1989, 79-81).

Παρ' όλο που η διαπολιτισμική προσέγγιση βρήκε υποστηρικτές στο Συμβούλιο της Ευρώπης και στα όργανα της Ε.Ε., ερμηνεύθηκε και υλοποιήθηκε διαφορετικά, ή δεν υλοποιήθηκε καθόλου, στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Η διαπολιτισμική ιδέα βρήκε εφαρμογή περισσότερο σε μεμονωμένα προγράμματα και λιγότερο στην επίσημη εκπαιδευτική πολιτική. Ο όρος «διαπολιτισμικότητα» δεν βρήκε τη θέση του στα Α.Π. (Δαμανάκης, 1997β, 35).

Η αναγνώριση της μητρικής γλώσσας στους αλλοδαπούς μαθητές, θεωρητικά είναι δυνατή, στην πράξη, όμως, λόγω των επικρατούσων συνθηκών, δυσχεραίνει η εφαρμογή της. Η έλλειψη ειδικών προγραμμάτων, διδακτικού υλικού, εγχειριδίων, κατάλληλα επιμορφωμένων εκπαιδευτικών, λειτουργούν ανασταλτικά στη λειτουργία του μαθήματος. Η θεωρητική τεκμηρίωση για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας σχετίζεται με την πιθανότητα παλιννόστησης των αλλοδαπών και την προσπάθεια από γερμανικής πλευράς να τους παρασχεθεί η δυνατότητα να ενταχθούν ομαλά στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας καταγωγής τους⁶. Η μορφή που λαμβάνει η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας, είναι αποτέλεσμα της άποψης που υιοθετεί η γερμανική εκπαιδευτική ηγεσία. Κατά ένα τρόπο, τα παιδιά των μεταναστών που παρακολουθούν το ΜΜΓ θεωρούνται προσωρινοί φιλόξενοί μισοί μετανάστες – γεγονός που ενισχύεται από την υπογραφή των εργατικών συμβολαίων περιορισμένης διάρκειας.

Στόχος του Μ.Υ. ήταν και εξακολουθεί να είναι η εισαγωγή των αλλοδαπών μαθητών στο πολιτισμό, στη γλώσσα, στο εκπαιδευτικό σύστημα και στις κοινωνίες των χωρών υποδοχής και περιελάμβανε διάφορες μορφές εκπαίδευσης κοινές για «ντόπιους» και «ξένους» ή ειδικά μόνο για «ξένους», όπως:

- κανονικές τάξεις
- προπαρασκευαστικές τάξεις
- δίγλωσσες τάξεις
- εντατικά γλωσσικά μαθήματα
- φροντιστηριακά τμήματα.

Το ΜΜΓ στόχευε στη διατήρηση και καλλιέργεια της γλώσσας και του πολιτισμού των μεταναστών ή/και της χώρας προέλευσης. Το ΜΜΓ είτε ήταν ενταγμένο στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υποδοχής, οπότε χρηματοδοτούνταν απ' αυτήν, είτε λειτουργούσε εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος, οπότε την ευθύνη γι' αυτό είχαν οι διπλωματικές αντιπροσωπείες των χωρών προέλευσης.

Η επιλογή του σχολείου, δηλαδή η φοίτηση σε ελληνικό ή γερμανικό σχολείο, είναι από-

⁶ Για τον Ζωγράφου (1997, 60) το γερμανικό κράτος με τον τρόπο αυτό απαλλάσσεται από την υποχρέωση κάλυψης των εξόδων για παροχή εκπαίδευσης στους αλλοδαπούς αλλά κυρίως απαλλάσσεται από την υποχρέωση να λάβει μέριμνα για μια δίγλωσση-διπολιτισμική εκπαίδευση.

φραση προερχόμενη αφενός από την ενδεχόμενη παλιννόστηση των γονέων και αφετέρου από τον προσανατολισμό των τελευταίων σε ακαδημαϊκά ή σε επιχειρηματικά επαγγέλματα. Η αστική νοοτροπία καθοδηγεί την εκπαιδευτική και κατ' επέκταση την επαγγελματική επιλογή. Η ενσωμάτωση στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα δημιουργεί θεωρητικά ίσες προϋποθέσεις εξέλιξης με αυτές των ιθαγενών παιδιών. Στην πράξη τα ποσοστά Ελλήνων που φοιτούν με επιτυχία στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα και μάλιστα στην ανώτερη βαθμίδα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Gymnasium) διαφεύδουν τις παραπάνω προθέσεις.

Η Γερμανία από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα του 1970 ακολουθεί στρατηγική ένταξης των παιδιών των αλλοδαπών στο κοινωνικοπολιτισμικό και κατά συνέπεια και στο εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας ενώ ταυτόχρονα, επιδιώκει και διευκολύνει μια πιθανή επανένταξη στο σύστημα της χώρας προέλευσής τους. Σταδιακά, όμως, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 εφαρμόζεται η πολιτική της ενσωμάτωσης ή/και της αφομοίωσης των παιδιών στο γερμανικό σύστημα (Δαμανάκης, 1997β, 38-39).

3.7 Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία

Η ιστορική εξέλιξη και πορεία της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία χωρίζεται σε χρονικές περιόδους, οι οποίες έχουν άμεση σχέση και εξάρτηση από την επικρατούσα στην Ελλάδα πολιτική κατάσταση⁷. Έτσι, ως πρώτη φάση θεωρείται η εφταετία 1967-1974, κατά τη διάρκεια της οποίας δε σημειώνονται ιδιαίτερες προσπάθειες βελτίωσης της παρεχόμενης εκπαίδευσης, εξαιτίας του ελέγχου που ασκεί η δικτατορία στην όλη οργάνωση και διοίκηση των ελληνικών φορέων και οργανώσεων. Το αίτημα για ίδρυση ελληνικών σχολείων είναι κυρίαρχο, ταυτόχρονα όμως και ελεγχόμενο από τα στελέχη του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας. Η νομιμοποίηση του αιτήματος για αμιγή ελληνικά σχολεία πηγάζει από την ανάγκη διατήρησης της ελληνικής γλώσσας και παράδοσης. Το αίτημα, βέβαια, είναι κυρίαρχο και για τις επόμενες δεκαετίες, παρόλο που αλλάζουν οι συσχετισμοί των δυνάμεων στις οργανώσεις και στους συλλόγους, αλλά και το πολιτικό σκηνικό στον ελλαδικό χώρο, το οποίο επηρεάζει άμεσα τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις των ομογενών.

Η δεύτερη φάση (1974-1981) συμπίπτει με τη μεταπολιτευτική περίοδο στην οποία επέρχεται η Ελλάδα και την ταυτόχρονη αλλαγή εκπαιδευτικής πολιτικής για τους αλλοδαπούς από γερμανικής πλευράς. Η εφαρμογή της αφομοιωτικής πολιτικής και της ενσωμάτωσης που τίθεται σε διάφορα κρατίδια της Ομόσπονδης Γερμανίας, εγείρει και ενεργοποιεί μηχανισμούς εναντίωσης στο τιθέμενο σχέδιο. Η εναντίωση αυτή δεν εκφράζεται ομόφωνα από την ελληνική μειονότητα. Σαφώς επηρεασμένες από τις απόψεις των κομματικών μηχανισμών που δρουν στο γερμανικό έδαφος οι θέσεις των συλλογικών οργάνων των Ελλήνων διαφοροποιούνται, προς την εφαρμογή ενός δίγλωσσου μοντέλου εκπαίδευσης. Ταυ-

7 Ο Καναβάκης (1998, 3) οριοθετεί την εξέλιξη της ελληνικής εκπαίδευσης στη Γερμανία σε πέντε περιόδους αρχίζοντας από τα πρώτα μεταναστευτικά χρόνια μέχρι και τη δεκαετία του '90. Συγκεκριμένα: πρώτη περίοδος 1960-1967, δεύτερη περίοδος 1967-1974, τρίτη περίοδος 1974-1980, τέταρτη περίοδος 1980-1990 και πέμπτη περίοδος 1990-.

Ο Γκότοβος (1997, 47) οριοθετεί με παρόμοιο τρόπο την εξέλιξη της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία, χωρίς να περιλαμβάνει την περίοδο μέχρι το 1967.

τόχρονα, το αίτημα για ενσωμάτωση υιοθετείται από πολλές ελληνικές κοινότητες και δευτεροβάθμια όργανα.

Η τρίτη περίοδος (1981-1985) συμπίπτει με την ανάληψη της διακυβέρνησης της Ελλάδας από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και χαρακτηρίζεται από την έντονη στροφή και τη διεκδίκηση παροχής ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης μέσω ελληνικών σχολείων με ελληνικό αναλυτικό πρόγραμμα. Η απώτερη στοχοθεσία μιας τέτοιας διεκδίκησης από πλευράς Ελλήνων γονέων είναι η εξασφάλιση μιας θέσης στα παιδιά τους σε ελληνικά πανεπιστήμια, ορμώμενοι πάντα από την ιδέα της πιθανής παλιννόστησης.

Όλες οι ενδείξεις που υπάρχουν πείθουν για το γεγονός ότι η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική δεν έχει περιλάβει στους στόχους και το σκεπτικό της ούτε την ιδιομορφία της διαβίωσης σημαντικού αριθμού ελληνοπαιδών εκτός Ελλάδας, ούτε τα ιδιαίτερα εκπαιδευτικά προβλήματα των παιδιών των μεταναστών και δεν υπάρχει υποδοχή (σχολεία, εξειδικευμένο προσωπικό, διδακτικό υλικό) για την εφαρμογή της όποιας πολιτικής. Επίσης, στις περισσότερες χώρες υποδοχής υπάρχει πληθώρα ασυντόνιστων μεταξύ τους εκπαιδευτικών φορέων (Μουσουρού, 1982, 169-170).

Το 1971 μόνο το 10% των Ελλήνων μαθητών (40% των Γερμανών) έχουν φοιτήσει σε Γυμνάσιο, γεγονός που σημαίνει ότι δεν έχουν την ίδια σχολική επίδοση. Το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει τρία είδη Μέσης Εκπαίδευσης: το Γυμνάσιο που οδηγεί στο Πανεπιστήμιο, το Realschule, το οποίο οδηγεί σε διάφορα επαγγέλματα και το Hauptschule (βασιικό σχολείο), στο οποίο φοιτούν αδύνατοι μαθητές (Hopf, 1997, 95).

Αναλυτικότερα οι μορφές που λαμβάνει η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Γερμανία, έτσι όπως παρουσιάζονται από τον Δαμανάκη (1987, 113-118) είναι οι εξής:

Οι **προπαρασκευαστικές τάξεις**, οι οποίες λειτουργούν σε διάφορα γερμανικά κρατίδια έχουν ως στόχο τους την προπαρασκευή των παιδιών για την παρακολούθηση των κανονικών γερμανικών τάξεων. Λειτουργούν ήδη από το 1964 σε περιοχές με μικρό αριθμό μαθητών και, κυρίως, όπου δεν λειτουργούν δίγλωσσες τάξεις. Το κυριότερο μειονέκτημα των τάξεων αυτών είναι ότι περικλείουν ανομοιογενή μαθητικό πληθυσμό με διαφορετικές γλωσσικές προϋποθέσεις. Οι προπαρασκευαστικές τάξεις μετατρέπονται συχνά σε εθνικές τάξεις, απομονώνοντας και γκετοποιώντας έτσι τους αλλοδαπούς μαθητές.

Οι **δίγλωσσες τάξεις** λειτουργούν ως προπαρασκευαστικές τάξεις μακράς διάρκειας με τιθέμενο σκοπό την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στις γερμανικές τάξεις. Στο κρατίδιο της ΒΡΒ καταργούνται σταδιακά επειδή οδηγούν στην απομόνωση των μαθητών, ενώ στη Βαυαρία επεκτείνονται σε όλες τις τάξεις της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Το μοντέλο αυτό εξυπηρετεί διπλό σκοπό: αφενός οι αλλοδαποί μαθητές κρατούνται μακριά από τις κανονικές γερμανικές τάξεις, έτσι προλαμβάνονται οι διαμαρτυρίες των Γερμανών γονέων, αφετέρου η γκετοποίηση αυτή συμβάλλει στη διαίωνιση του status των μεταναστών διατηρώντας ζωντανή την ιδέα της παλιννόστησης. Η μονομερής κοινωνικοποίηση που λαμβάνουν οι αλλοδαποί μαθητές δεν αναπτύσσει σ' αυτούς την απαιτούμενη ανταγωνιστική ικανότητα.

Οι **κανονικές τάξεις**, στις οποίες φοιτούν αλλοδαποί μαθητές. Ο στόχος των τάξεων αυτών είναι η ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών και η σταδιακή τους ένταξη στις κανονικές γερμανικές τάξεις. Ακολουθούν το γερμανικό Αναλυτικό Πρόγραμμα και διδάσκουν

σ' αυτές Γερμανοί δάσκαλοι. Η απομόνωση των μαθητών τέτοιων τάξεων είναι δεδομένη, αφού αποκόπτονται εντελώς από το υπόλοιπο εκπαιδευτικό περιβάλλον, ενώ ταυτόχρονα απαιτείται να ενσωματωθούν στη γερμανική κοινωνία.

Το **Μάθημα Μητρικής Γλώσσας**, το οποίο καθιερώθηκε μέσα στα πλαίσια της αναγνώρισης του δικαιώματος των μεταναστών να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα. Το μάθημα είναι προαιρετικό σε όλα σχεδόν τα κρατίδια, εκτός της Έσσης, γεγονός που δυσχεραίνει τη διδασκαλία του. Η έλλειψη κατάλληλου διδακτικού υλικού, υλικοτεχνικής υποδομής, αναλυτικού προγράμματος και καταρτισμένων εκπαιδευτικών που θα το διδάξουν εντείνουν το πρόβλημα της διδασκαλίας του. Επίσης, η αδιαφορία της γερμανικής πλευράς, η οποία ουσιαστικά είναι υποχρεωμένη να το προσφέρει στους αλλοδαπούς μαθητές. Η αναγκαιότητα του ΜΜΓ στηρίζεται στην προοπτική της παλιννόστησης των αλλοδαπών μαθητών και της αβέβαιης παραμονής τους στη Γερμανία. Με την προοπτική αυτή εξυπηρετείται η προσπάθεια της Γερμανίας να καλλιεργήσει την αίσθηση προσωρινότητας στους μετανάστες.

Τα κρατίδια της Βαυαρίας, Έσσης, Κάτω Σαξωνίας, ΒΡΒ και Ρηνανίας-Παλατινάτου, έχουν υπό την εποπτεία τους το ΜΜΓ, ενώ στα υπόλοιπα την ευθύνη έχουν οι διπλωματικές αρχές των χωρών προέλευσης.

Τα **ιδιωτικά σχολεία**, τα οποία λειτουργούν στη Βαυαρία και στη συνέχεια και στη ΒΡΒ, και χρηματοδοτούνται εξ ολοκλήρου από το ελληνικό κράτος. Στόχος των σχολείων αυτών είναι η παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης σύμφωνα με το ισχύον στην Ελλάδα εκπαιδευτικό σύστημα. Τα σχολεία αυτά ακολουθούν το ελληνικό Αναλυτικό Πρόγραμμα, τα ελληνικά διδακτικά εγχειρίδια και απασχολούν Έλληνες αποσπασμένους εκπαιδευτικούς. Οι τίτλοι σπουδών που παρέχουν δεν αναγνωρίζονται από το γερμανικό κράτος και η μόνη προσφορά τους είναι ότι δίνουν σε ένα ποσοστό των μαθητών τους την ευκαιρία εισαγωγής στα ελληνικά πανεπιστήμια.